

ABORDĂRI TEORETICE ALE DIMENSIUNILOR NONMILITARE ALE SECURITĂȚII

THEORETICAL APPROCHES OF SECURITY NON-MILITARY DIMENSIONS

APPROCHES THÉORIQUES DES DIMENSIONS NON-MILITAIRES DE LA SÉCURITÉ

Col.prof.univ.dr. Daniel DUMITRU*
Lt.col.drd. Ciprian-Laurențiu FERARU

Analizând curente care se regăsesc în sfera cercetării din domeniul securității, pot fi conturate câteva perspective ale securității: militară; politică; economică; socială; culturală și ecologică. Fiecare dintre acestea are un rol important în asigurarea securității, și, mai mult, ele interrelaționează. Perspectiva politică are în vedere atât conexiunea dintre stat și cetățenii săi, cât și relațiile internaționale ale aceluia stat. Perspectiva economică se preocupă de construirea bazelor economice pentru puterea militară și de elementul strict economic al securității la toate nivelurile sale, vizând în mod special pe cel individual. Securitatea cetățeanului este aspectul central pentru perspectiva socială a securității: securitatea unui stat nu poate fi asigurată fără a avea în componență securitatea individului.

Analyzing current trends in the field of security research, some security perspectives can be outlined as: military; policy; economic; social; cultural and ecological issues. Each of these has an important role in ensuring security, and, moreover, they interrelate. The political perspective has in view both the connection between the state and its citizens, as well as the international relations of that state. The economic perspective is concerned with building the economic bases for military power and the strictly economic security element at all its levels, specifically targeting the individual. Citizen security is central to the social perspective of security: the security of a state can not be assured without the individual's security.

Analysant les tendances actuelles dans la recherche sur la sécurité, plusieurs perspectives de sécurité peuvent être décrites: militaire; politique; économique; sociale; culturelle et écologique. Celles-ci ont chacune un rôle important à jouer pour assurer la sécurité, et plus elles interagissent. La perspective politique aborde à la fois le lien entre l'État et ses citoyens, ainsi que les relations internationales de cet État. La perspective économique vise la mise en place du fondement économique de la puissance militaire et l'élément de sécurité strictement économique à tous les niveaux, en ciblant particulièrement l'individu. La sécurité des citoyens est au cœur de la perspective sociale de la sécurité: la sécurité de l'État ne peut être assurée sans la sécurité de l'individu.

Cuvinte-cheie: neorealism și postmodernism; securitate umană; dimensiune politică; proastă guvernare; bună guvernare; dimensiune economică; dimensiune socială; dimensiune culturală; perspectivă ecologică; unități de măsură ale guvernării.

Keywords: neorealism and postmodernism; human security; political dimension; poor governance; good governance; economic dimension; social dimension; cultural dimension; ecological perspective; governance units.

Mots-clés: néoréalisme et postmodernisme; sécurité humaine; dimension politique; mauvaise gouvernance; bonne gouvernance; dimension économique; dimension sociale; dimension culturelle; perspective écologique; critères d'évaluation de la gouvernance.

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
e-mail: daniel_dumitru64@yahoo.com

Literatura de specialitate în domeniul securității scoate în evidență două teorii distincte: postmodernismul și neorealismul. Prima subliniază legăturile de dependență dintre jucătorii nonstatali, a doua vorbește despre cât de important este rolul statului în asigurarea securității.

Reprezentanții neorealismului, în frunte cu Barry Buzan¹, subliniază faptul că dezvoltarea conceptului a fost afectată de percepția securității doar din perspectiva dimensiunii militare, viziune construită în timpul Războiului Rece. De aceea aria de analiză a domeniului a fost extinsă cu noi valențe și dimensiuni ale securității, precum: politică, economică, socială și ecologică, statul rămânând însă principalul punct de referință al analizei.

Reprezentanții postmodernismului (Ken Booth²) insistă, de asemenea, pe dezvoltarea semnificațiilor conceptului de securitate, diferența constând în aceea că rolul central, în opinia lor, în asigurarea climatului de securitate nu revine statului, ci actorilor nonstatali: cetățeni, organizații etnice și culturale, structuri economice locale, companii multinaționale, ONG-uri etc.

Domeniul securității se extinde în înțelesuri atât pe verticală, cât și pe orizontală, dar principiul de bază de la care pornesc aceste semnificații este că securitatea umană diferă de securitatea statului și este cu mult mai importantă decât aceasta. Ken Booth susține ideea că statul, reprezentat de guvern, a devenit în ultimii ani o sursă de insecuritate și mai puțin un mijloc de asigurare a securității cetățenilor.

Și un punct de vedere, și celălalt vizează sfera nonmilitară a securității, diferența constând doar în elementul de referință supus analizei. Neorealiștii consideră că securitatea individului este la același nivel cu cea a statului, raportându-se la „soarta” colectivităților umane: grupuri care sunt realizate din indivizi ce definesc statul, care devine obiectul de referință al securității. Postmoderniștii cred că securitatea statului era un pretext pentru a ascunde adevăratele probleme de securitate, care, de fapt, erau problemele regimului și ale partizanilor săi. Acesta este motivul pentru care ei aleg să promoveze ideea de securitate umană.

Același tip de abordare este susținut de ONU, care, în 1993, prin Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, a introdus conceptul de „securitate umană”, în Raportul anual asupra dezvoltării umane, și acest demers a devenit obiect

de referință pentru o nouă paradigmă a securității. Conform acestei noi viziuni, societatea umană are nevoie de schimbarea mecanismelor de gândire, sub două aspecte: trecerea de la securitatea teritorială la cea umană, iar mijloacele de asigurare a securității să nu se mai realizeze prin achiziții de armament, ci printr-o dezvoltare umană sustenabilă. Acest tip de abordare are în componență soluționarea unor provocări, precum: securitatea economică, prin asigurarea unui venit minim necesar fiecărui cetățean; securitatea alimentației, prin acces la hrana de bază; securitatea sănătății individului, prin asigurarea unei protecții împotriva îmbolnăvirii, dar și prin promovarea unor programe educaționale care încurajează un stil de viață sănătos; securitatea ecologică, prin protejarea indivizilor împotriva dezastrelor naturale, dar și față de deterioarea mediului; securitatea personală, prin asigurarea unui mediu nonviolent; securitatea comunității, prin încurajarea oamenilor de a respecta valorile tradiționale, de a integra diversitatea etnică și, nu în ultimul rând, securitatea politică, prin construirea unui mediu bazat pe principiul de respectare a drepturilor omului.

Securitatea umană, susținută și evidențiată prin Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare al ONU, se evidențiază prin acțiuni de menținere a păcii, prin intervenții umanitare în zonele de conflict, prin sprijinul acordat refugiaților etc. În ultimii ani, s-a pierdut din vedere problema securității umane, acest subiect lipsind din dezbaterile Summitului Mileniului, precum și din Declarația Mileniului. O posibilă explicație este structura eterogenă a conceptului, dar și lipsa de motivație a țărilor care au promovat programul de securitate umană, în cadrul reformelor generate în Organizație.

Nevoia de democratizare a țărilor din estul Europei, fost comuniste, dar și a țărilor slab dezvoltate la nivel mondial a reprezentat elementul constant în abundența de schimbări care au definit sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea.

Nevoia securității umane a fost fluctuantă și a atins cote importante de intensitate odată cu operațiunile militare ample, efectuate de către SUA și NATO în Orientul Mijlociu, după momentul 11 septembrie 2001, deși conflictele interetnice din Balcani, generate anterior, ar fi putut constitui un factor declanșator important.

Această modalitate de a vedea lucrurile constituie un reper important în analiza dimensiunii politice a securității și poate fi interpretată prin două perspective: una internă, unde predomină noțiunile de „bună guvernare” și de „proastă guvernare, și una externă care vizează securitatea internațională sau dreptul internațional.

Din punct de vedere politic, securitatea este prezentă în strategii încă din anii '90. Concepte precum „buna guvernare”, ca principal factor de generare a securității, și „proasta guvernare”, ca posibil risc, au fost introduse de către țările europene, alături de lupta împotriva terorismului sau de integrarea europeană ori euroatlantică. Buna guvernare este, de asemenea, principalul obiectiv pe agenda ONU, pentru diminuarea sărăciei și creșterea calității vieții.

Conceptul de guvernare, în accepțiunea largă a termenului, se referă pe de-o parte, la procesul de luare a deciziilor, iar pe de alta, la procesul de implementare a acestora, fiind utilizat cu o varietate de sensuri în diverse domenii ale vieții sociale.

Se poate observa astfel delimitarea clară a aspectului teoretic, esența conținutului guvernării, de aspectul pragmatic, caracterul său practic. Totodată, maniera de abordare a agențiilor diferă de cea a specialiștilor în relații internaționale³, care consideră guvernarea ca fiind un proces axat pe reguli. Ei sunt de părere că aceasta, în plan național, modelează cadrul în care acționează cetățenii și decidenții politici, iar în plan internațional, este un proces ce implică mulți actori ai arenei internaționale, care produc norme și reguli noi, cu scopul cooperării în sensul rezolvării problemelor globale.

Banca Mondială definește guvernarea prin tradițiile și instituțiile pe baza cărora, într-o țară, este exercitată autoritatea, cu scopul realizării binelui comun⁴. Guvernarea, în opinia Băncii Mondiale, presupune: procesul de selecționare, monitorizare și înlocuire a reprezentanților autorității; abilitatea guvernului de administrare eficientă a resurselor și de implementare a politicilor; respectul indivizilor și al statului față de instituțiile care gestionează relațiile sociale și economice dintre ei.

Guvernarea, în percepția Comisiei Europene, se referă la capacitatea statelor de a-și „servi” cetățenii, la modalitatea prin care este exercitată puterea și la ansamblul de procese prin care sunt expuse și gestionate interesele.⁵ Se poate afirma

că, în pofida caracterului său exhaustiv, conceptul de guvernare este un concept pragmatic, aflat în strânsă conexiune cu mecanismele funcționale de bază ale oricărui sistem politic sau social.

ONU consideră că actul de guvernare este acel ansamblu de valori, politici și instituții prin care o societate își soluționează provocările economice, politice și sociale⁶. În acest cadru, nuanțat de ONU, societatea este cea care se structurează pe ea și prin ea însăși, pentru a-și asuma și implementa deciziile.

Noțiunea de „bună guvernare”, care are, drept suport, agențiile de dezvoltare și organizațiile internaționale, presupune și existența noțiunii de „proastă guvernare”, dar și a unei metodologii de evaluare.

Din perspectiva noastră, într-o astfel de analiză ființa umană constituie reperul, iar domeniul drepturilor omului, cadrul care oferă cea mai bună abordare de derulare a acesteia. Prin urmare reglementările ONU privind drepturile omului și teoriile psihosociale referitoare la nevoile umane sunt fundamentale pentru analiza conceptului de guvernare.

Unii specialiști în științe economice, politice și sociale sunt de părere că, în evaluarea unei bune guvernări, se pot avea în vedere șase indicatori: participarea, prin care se urmărește nivelul de implicare a decidenților; decența, prin care se observă dacă conținutul legilor și maniera de aplicare a acestora țin cont de demnitatea umană; corectitudinea, prin care se urmărește dacă regulile sunt respectate de toți în aceeași măsură, indiferent de statutul social; responsabilitatea, ce vizează modalitatea prin care oficialii publici răspund nevoilor societății și își asumă responsabilitatea pentru acțiunile lor; transparența, prin care se urmărește claritatea și deschiderea în procesul de luare a deciziilor; eficiența, unde se ține cont de măsura în care regulile susțin procesul decizional, pentru ca acesta să fie rapid și încadrat în intervalul de timp stabilit.

Indicatorii prezentați mai sus iau în calcul doar aspectele pozitive ale guvernării, însă există analize⁷ care susțin existența unor provocări sociale, pe care guvernarea și responsabilitatea să le soluționeze și care fac, astfel, transferul către conceptul de „proastă guvernare”, ce are în componență tot șase indicatori: voce și responsabilitate, care vizează drepturile politice, civile și umane; instabilitate

politică și violență, care arată posibilitatea izbucnirii unor manifestări violente, inclusiv terorism/modificări în guvernare; eficiența guvernării, prin care se urmărește nivelul calitativ al prestării serviciilor publice și al competenței birocrăției; calitatea procesului normativ, prin care se măsoară incidența politicilor de piață neprietenoase; domnia legii, prin care se observă gradul de respectare a legii, cumulat cu posibilitatea apariției unor acțiuni violente/criminale; controlul corupției, prin care se evaluează exercițiul public al puterii, în scopuri private, inclusiv mita și corupția la nivel înalt.

ONU a efectuat un sondaj care evalua situația guvernării în perioada 1996-2000⁸, prin metodologia propusă de Goran Hyden și Julius Court. „Astfel, țările lumii au fost împărțite în trei grupe: țări cu guvernare dezvoltată, țări cu guvernare medie și țări cu guvernare slabă. În prima grupă, au intrat Chile, India, Iordania, Mongolia, Tanzania și Thailanda, al căror scor de agregare a celor șase indicatori a fost de peste 90 (maxim 150, minim 30 de puncte). Surprinzător este nu numai punctajul ridicat, ci mai ales diversitatea acestui grup: de la una dintre cele mai sărace țări africane (Tanzania) la o țară asiatică recent industrializată (Thailanda), o mare putere a lumii (India) și un regat islamic (Iordania).

În cel de-al doilea grup, au intrat țările cu un punctaj între 80 și 60: Indonezia, China, Peru, Argentina și Bulgaria. Și aici avem o largă diversitate: țări aflate în tranziție (Bulgaria, Indonezia, Peru), o țară, în criză la momentul realizării sondajului (Argentina) și o țară, în proces de dezvoltare accelerată (China).

Țările cu punctaj scăzut (sub 60 de puncte) – Togo, Pakistan, Rusia, Kîrgîzstan și Filipine – constituie obiectele proastei guvernări. Punctajul redus indică importanța scăzută a normelor și a regulilor existente atât pentru decidenții politici, cât și pentru mare parte a societății civile⁹

După cum putem observa, similar „bunei guvernări”, și „proasta guvernare” este măsurabilă, ea indicând modalitatea în care nu sunt realizate caracteristicile de bază ale guvernării; existența instabilității politice, a nivelului scăzut de trai, marginalizarea sau excluderea minorităților și corupția, generând astfel divergențe care pot conduce la declanșarea de confruntări violente, de tipul celor care au frământat lumea în ultimul deceniu.

O problemă mult discutată și disputată a fost aceea a perspectivei economice a securității, care a creat o serie de divergențe de opinii. Astfel, principalele direcții de dezbateri politico-economice sunt expuse, pe de-o parte, de mercantiliști și de neomercantiliști, care pun în centrul analizei statul, ca principal furnizor de securitate, important pentru buna efectuare a tuturor activităților economice, iar pe de altă parte, de liberali, care aduc în prim-plan economia, ca bază a oricărei structuri sociale, unde piața trebuie lăsată să funcționeze liber, fără participarea statului. O opinie intermediară vine din partea socialiștilor, care consideră că fundamentul constructului social este asigurat de economie, rolul statului fiind acela de a „guverna” economia, în funcție de scopurile politico-sociale ale justiției și echității.

Astfel observăm că există modele economice și de securitate diverse. Modelele economice din perioada Războiului Rece erau fidele economiei naționale, axându-se pe protecția oferită de stat, față de competiția externă, excluzând astfel cooperări externe însemnate, rezultatul constând într-o izolare parțială.

Există zone, cum ar fi: Asia de Est și de Sud-Est și Africa, unde sărăcia generează războaie civile care adâncesc această stare de fapt, alături de alte aspecte, precum degradarea mediului, bolile infecțioase etc. Doar printr-un efort internațional comun, care are, ca finalitate, diminuarea nivelului de sărăcie al acestor țări și consolidarea capacității acestora de a-și soluționa propriile probleme, dar și de a preveni răspândirea amenințărilor la adresa securității internaționale, aceste țări pot ieși din cercul vicios creat.

Atunci când analizăm perspectiva socială, avem în vedere populația și mișcarea acesteia (numărul, ritmul și structura demografică, nivelul de educație, profilul demografic), reguli și norme, roluri sociale, situația relațiilor dintre actorii sociali etc.

Actualele tendințe de importanță de la nivel internațional⁹ au implicații majore asupra securității, la oricare dintre nivelurile sale. Spre exemplu, situația fertilității, analizată în ultima perioadă, arată mutarea centrului de greutate al populației globale din lumea dezvoltată în cea în curs de dezvoltare. Dincolo de creșterea demografică, existentă în mod natural, avem de-a face și cu înmulțirea numărului de refugiați din țări traversate de violență sau aflate în curs de dezvoltare (în anul 1995, se înregistra

un număr de peste 14,4 milioane de refugiați, cu tendință de creștere). Un alt subiect de actualitate este urbanizarea; peste jumătate din populația globului trăiește în acest mediu, iar previziunile pentru anul 2015 anunță existența a peste 20 de mari orașe, cu o populație care va depăși cifra de 10 milioane.

Cu câteva decenii în urmă, situația demografică putea schimba balanța puterii, însă lucrurile s-au modificat în prezent, din cauza conflictelor care pot fi influențate și de fluxurile de refugiați, riscuri pe care le regăsim în țări din Africa, din Orientul Mijlociu etc. Conflictul etnic poate fi alimentat prin creșterea populației din grupuri culturale sau din vecinătate, așa cum s-a petrecut în Bosnia și Herțegovina, unde frica generată de posibilitatea musulmanilor de a-și crește puterea de control, dublată de prăbușirea aparatului de stat iugoslav, a susținut acest tip de conflict. Conexiunea dintre elementele demografice și conflict funcționează în ambele sensuri: aspectele demografice pot influența conflictul, dar și conflictul poate avea un impact major asupra factorilor demografici (de exemplu, refugiații).

Situația demografică poate fi un indicator foarte bun al sustenabilității puterii economice, care este strâns legată de asigurarea stării de securitate. Simbioza dintre elementele de securitate, economie și factorul demografic este parte din toate stadiile dezvoltării individului.

Perspectiva culturală a securității are în componență două aspecte: unul fiind efectul culturii asupra securității, celălalt, prezența sau absența unei culturi a securității. Atunci când acest tip de cultură lipsește, devine imediat vizibil și poate reprezenta o vulnerabilitate a aceluia stat, cu impact asupra comunității internaționale.

Incidența culturii asupra securității individului are în vedere identitatea culturală locală, sistemele indigene de cunoaștere și sistemele de valori care păstrează capitalul social și cultural. Riscurile la adresa dimensiunii culturale de securitate se pot produce, din cauza unor politici care au, ca scop, exclusiunea populației indigene sau uniformizarea unor populații diverse pentru a păstra stabilitatea politică.

Dezvoltarea tehnologică și științifică reprezintă deopotrivă calea de sporire a nivelului de realizare a stării de securitate, dar și un factor de risc, diferența fiind dată de interesul uman și de modalitatea de utilizare a acesteia.

În contextul globalizării, devine tot mai evident fenomenul de aculturație, religia, elementul dominant al perspectivei culturale a securității având un rol esențial în toate conflictele (în prevenirea ori în declanșarea lor), deoarece include concepte, de tipul război drept sau război sfânt. În 2005, în cele cinci mari zone ale globului existau nu mai puțin de 22 de conflicte armate de anvergură și 28 de zone „fierbinți”, care aveau la bază și cauze de natură religioasă, potrivit unei statistici a Centrului pentru Informații de Apărare¹¹.

Perspectiva ecologică este tot mai prezentă în dezbaterile guvernelor, dar și a societății civile, în ultimii ani, pentru că omenirea se află într-o criză majoră de acest tip. Deși s-a acționat în vederea securizării acestei dimensiuni, rezultatele nu au fost întotdeauna cele scontate. Există polemici pe această temă, care necesită intervenții imediate, atunci când vorbim despre dezastre concrete (accidentul nuclear de la Cernobil sau inundațiile catastrofale), pentru a se preveni repetarea lor.

Nereguli importante și complexe induc degradarea mediului, extinzând lungul lanț al vulnerabilităților. Astfel, despăduririle cauzează deprecierea solului, care afectează negativ, la rândul ei, producția agricolă. Mergând mai departe pe acest proces de cauzalitate, exporturile sunt diminuate și, implicit, rezerva de hrană a populației la nivel global este afectată, generând boli, o coeziune socială scăzută și, în final, mișcări sociale. Autoritarismul, instabilitatea politică, violențele capătă un contur tot mai evident în acest context.

Specialiștii trag un semnal de alarmă în ceea ce privește schimbarea climei, deoarece aceasta are implicații majore asupra securității umane; vulnerabilitățile, menționate mai sus, induc riscuri, pericole, care cu greu pot fi combătute. „Încălzirea globală” devine o problemă majoră pe termen mediu și lung, fiind definită prin creșterea temperaturii medii a atmosferei și a oceanelor Pământului.

Există dezbateri susținute pe această temă, profesioniștii considerând că fenomenul este produs de procesele interne ale Pământului, dar și de cele externe, de natură umană sau nu. Din categoria celor externe, produse de om, sunt evidențiate emisiile de gaze de seră, care creează „efectul de seră” ce distruge stratul de ozon, atunci când este produs în exces, favorizând încălzirea exagerată a planetei.

Comunitatea internațională a stabilit direcții de acțiune care se doresc a fi eficiente, însă nu toate țările sunt de acord cu ele. Prin Protocolul de la Kyoto (devenit activ din februarie 2005), țările industrializate sunt obligate să reducă, până în 2008-2012, emisiile de carbon cu 5%, sub nivelul înregistrat în anul 1990, în timp ce țările în curs de dezvoltare vor fi finanțate, în vederea dezvoltării sustenabile a domeniilor energetic, industrial, producerii tehnologiilor „curate” și gestionării deșeurilor toxice.

Încălzirea globală a produs deja efecte majore în ecosistemele multor zone ale globului, observabile prin topirea ghețarilor; înghețarea târzie și topirea timpurie a râurilor și a lacurilor; dispariția anumitor specii de plante, mamifere, păsări, reptile etc. Chiar și viața omului este pusă în pericol de acest proces, prin apariția unor evenimente neașteptate, cu efecte dezastruoase (valorile neobișnuit de mari ale temperaturii determină creșterea riscului de distrugere a recoltelor, criza energetică, creșterea incidenței deceselor și a bolilor cardiovasculare; apariția precipitațiilor abundente are ca efect producerea de inundații, de alunecări de teren, creșterea eroziunii solului, distrugerea florei și faunei).

Concluzii

Securitatea a fost direct influențată de schimbările sociale, conceptul dezvoltându-se din mai multe perspective: militară, politică, economică, socială și de mediu.

Orice cercetare, analiză din domeniul securității are ca punct de referință securitatea umană, indiferent de spațiul (național, zonal, regional sau global) la care ne raportăm, pentru că individul este elementul central al oricărei forme de organizare socială, iar gradul de realizare a securității acestuia se observă în securitatea grupului din care face parte.

Mecanismele psihologice și procesele sociale la scară mare sunt forme ale reprezentării sociale a securității pe care le putem observa în interacțiunile dintre membrii grupului, în conectarea unui element nefamiliar la unul familiar, prin transformarea unui concept într-o imagine etc.

„Reprezentarea socială a securității permite comunicarea indivizilor pe această temă prin furnizarea unui cod pentru schimbul social, pentru identificarea și clasificarea variatelor aspecte

ambigue ale lumii lor și ale istoriei individuale și de grup. Toate aceste elemente vor fi transpuse în definiții ale conceptului, atât la nivelul cunoașterii comune, cât și al celei științifice, dar și în politicile menite contracarării vulnerabilităților, riscurilor, pericolelor și amenințărilor la adresa securității individuale, naționale, regionale, zonale și globale”¹².

NOTE:

1 Barry Buzan, considerat a fi unul dintre principalii reprezentanți ai Școlii de la Copenhaga, este, în prezent, profesor în Departamentul de Relații Internaționale al Școlii de Științe Politice și Economice, Londra, și autor al unora dintre lucrările de bază pentru analiza de securitate, precum: *Popoarele, statele și teama*, 1991, și *SUA și marile puteri: politica mondială în secolul XXI*, 2004.

2 Ken Booth este profesor în cadrul Departamentului de Politică Internațională al Universității din Wales și autor al unor importante lucrări în domeniul securității, cum ar fi: *Noi idei despre strategie și securitate internațională*, 1991; *Arta guvernării și securitate*, 1998; *Lumi în coliziune: teroarea și viitorul ordinii globale*, 2002.

3 K.J. Holsti, *Governance without Government: Polyarchy in the 19th Century*, European International Politics, 1992; March, J.G. și Olsen, J.P., *Democratic Governance*, 1992. Apud Hyden, Goran și Julius Court, *Governance and Development*, în ”World Governance Discussion Paper 1”, United Nations University, 2002.

4 <http://www.worldbank.org/wbi/governance>, accesat la 20.03.2018.

5 [European Commission]: *Communication on Governance and Development*, 2003, p.2.

6 *** *UNDP Strategy Note on Governance for Human Development*, 2004.

7 Specialiștii Băncii Mondiale acordă o atenție deosebită problemei măsurării guvernării, <http://info.worldbank.org/governance>.

8 Julius Court, Goran Hyden, Ken Mease, *Governance Performance: The Aggregate Picture*, în ”World Governance Survey Discussion Paper 3”, United Nations University, 2002, p. 10.

9 Alexandra Sarcinski, *Dimensiunile Nonmilitare ale Securității*, Editura Universității Naționale de Apărare, București, 2005, p. 97.

10 Brian Nichiporuk, *The Security Dynamics of Demographic Factors*, RAND Corporation, 2000, p. 15.

11 Center for Defense Information, ”World at War”, *The Defense Monitor*, vol. XXXIV, nr. I, 2005.

12 Constantin Moștofleu, Petre Dușu, Alexandra Sarcinski, *Studii de Securitate și Apărare*, Editura Universității Naționale de Apărare, 2005, p. 25.

BIBLIOGRAFIE

*** *Constituția României*, București, 2004.

*** *Strategia națională de apărare a României pentru perioada 2018-2019*, București, 2015.

*** European Commission, *Communication on Governance and Development*, 2003.

*** UNDP *Strategy Note on Governance for Human Development*, 2004.

Center for Defense Information, "World at War", în *The Defense Monitor*, vol. XXXIV, nr. 1, 2005.

Buzan Barry, *Popoarele, statele și teama*, 1991.

Buzan Barry, *SUA și marile puteri: politica mondială în secolul XXI*, 2004.

Booth Ken, *Noi idei despre strategie și securitate internațională*, 1991.

Booth Ken, *Arta guvernării și securitate*, 1998.

Booth Ken, *Lumi în coliziune: teroarea și viitorul ordinii globale*, 2002.

Court Julius, Goran Hyden, Mease, Ken, *Governance Performance: The Aggregate Picture*, în „World Governance Survey Discussion Paper 3”, United Nations University, 2002.

Holsti K.J., *Governance without Government: Polyarchy in the 19th Century*, European International Politics.

Nichiporuk Brian, *The Security Dynamics of Demographic Factors*, RAND Corporation, 2000.

<http://www.ipcc.ch>.

<http://www.worldbank.org/wbi/governance>.

<http://info.worldbank.org/governance>.